

A személyiségfejlesztés és a kifejlett személyiség működésének alaptörvénye ez: a társadalmi értékeknek megfelelő magatartás egyaránt kötelező mindenkire, de ezen belül az autonómia, az 'árnyalat joga' mindenkit megillet.

I R O D A L O M

- Eysenck, H. J. (1983): *Human Learning and Individual Differences: the Genetic Dimension = Educational Psychology*, Vol. 3. Nos 3—4. 169—188. p.
- Eysenck, S. B. G.—Eysenck, H. J. (1975): *Manual of the EPQ* London: Hodder and Stoughton Educational; San Diego: Educational and Industrial Testing Service, 47. p.
- Eysenck, S. B. G.—Eysenck, H. J. (1980): *Impulsiveness and Venturesomeness in Children. Person and Ind. Diff.* 1. 73—78. p.
- Kozéki Béla (1975): *Motiválás és motiváció.* Budapest, Tankönyvkiadó, 80—87. l.
- Kozéki Béla (1980): *A motiválás és motiváció összefüggéseinek pedagógiai pszichológiai vizsgálata.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kozéki Béla (1984): *Motives and Motivational Styles in Education* (in: Entwistle, N. J. ed. *New Directions in Educational Psychology*). The Falmer Press, Lawes, Sussex, 189—198. p.
- Kozéki Béla (1985): *Személyiségfejlesztés az iskolában.* BPI. Békéscsaba, 97—202. l.
- Kozéki Béla (1987): *Személyiségstruktúrák és motivációs struktúrák a nevelésben = Magyar Pszichológiai Szemle* (s. a.).
- Kozéki Béla—Eysenck, S. B. G. (1985): *Magyar és angol iskoláskorúak összehasonlító vizsgálata az impulziivitás—kockázatvállalás—empátia kérdőív magyar változata = Pszichológia*, 5. sz. 579—600. l.
- Wakefield, J. A. (1979): *Using Personality to Individualize Instruction* Edits, San Diego, California, 60—71. p.
- Wankowski, J. A. (1973): *Temperament, Motivation and Academic Achievement.* University of Birmingham, 96—120. p.

VADÁSZNÉ SÁNDI ÉVA

CENZÚRA ÉS NÉPOKTATÁSKRITIKA A REFORMKORBAN

Pedagógiai művek reformkori cenzúrázásáról nem sokat tudunk. Érdeemes ezért szemügyre venni azt az irategyüttest, amely Beély Fidél 1836-ban készült "Népinevelés" című tanulmányának cenzúrázási folyamatát dokumentálja:

az értekezés eredeti kéziratát, a róla készített cenzori véleményt, az e cenzori bírálat alapján írt helytartótanácsi határozatot, majd az ezek nyomán átalakított szerzői kéziratot, végül pedig a nyomtatásban megjelent tanulmányt.¹

A reformkor idején élő és munkálkodó kiváló író-tanító egyéniség, Beély Fidél említett értekezésében elénk tárul a korabeli népoktatás helyzete, problémáinak sora; ésszerű javaslatokat olvashatunk a jobbításra vonatkozóan, valamint jól megfigyelhetjük a cenzúra szerepét és hatását.

Beély Fidél személyében olyan embert ismerhetünk meg, aki világosan látta és átérezte az egyszerű nép nyomorúságos, méltatlan helyzetét, aki fontos teendőjének tekintette: a népoktatás ügyét kimozdítani a holtpontról. Élete és munkássága példát szolgáltat emberségből, céltudatos tenniakarásból.

Beély Fidél és a népoktatás

Beély Fidél 1807. július 5-én született Székesfehérváron. 1822-ben a pannonhalmi bencések közé lépett, majd Bakonybélben a rend tanárképző intézetében tanított. Tudományos körökben nevét már jól ismerték, amikor 1839-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta.² A korabeli tudományos és szépirodalmi folyóiratok — Tudománytár, Világ, Honderű, Religio és Nevelés stb. — szerkesztői szívesen közölték értekezéseit. "Az első hazai egyetemes neveléstörténeti összefoglalások szerzője" — írja róla a Pedagógiai Lexikon.³

1848-ban jelent meg nagyszabású munkája: "Alapnézetek a nevelésről és leendő nevelőről s tanítóról, különös tekintettel a tan történeti viszonyosságára és literatúrájára". A szabadságharc bukása vetett véget tanárképző tevékenységének, a bakonybéli tanárképzőt megszüntették. 1855-től a kőszegi bencés székház főnöke s a gimnázium igazgatója lett, írói munkásságát a Bach-korszakban teljesen megszüntette. 1863-ban hunyt el.⁴

¹"A cenzúráról visszautasított Népközelés című értekezésem tisztázva, a cenzor s a consilium véleményével együtt 1836-ik év októberben", valamint "A Népközelés című értekezés elejének újabb kidolgozása 1836-ik októberben" című kéziratok a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár kézirat-tárában, jelzet nélkül. Ld. Szabó Flóris: A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár kézirat-katalógusa. 1850 előtti kéziratok. Bp., 1981.

²Ld. A Magyar Tudományos Akadémia tagjai. 1825—1973. Összeállította Fekete Gézáné. Bp., 1975.

³Pedagógiai Lexikon. Főszerk. Nagy Sándor. Bp., 1976. I. 128. l.

⁴Életéről részletesen: A pannonhalmi Szent Benedek-rend története. Szerk. Erdélyi László. Bp., 1902—1912. VI. kötet.

Alig volt korában valaki, aki jobban ismerte volna a népiskolák hiányosságait és hibáit. Pedagógiai eszméi és javaslatai nagy lendületet adhattak volna a népiskolai nevelésnek, ha az illetékesek azokat komoly megfontolás tárgyává teszik.

A hazai népiskolák történetét illetően — mint tudjuk — 1560-ban született az első határozat. A XVII. században a kisiskolák hálózata bővült, de a társadalmi körülmények — bár létük szükségességét a növekvő számú egyházi rendelkezések is jelezték — a fejlődés ütemét lelassították. Hiába tűzték ki célul a "mindenkit oktatni kell" elvet, a szegény falusi családok gyermekeit a kötelező tandíj és a kora tavasztól ősziig tartó munka elvonta a tanulás lehetősége elől. A helyzetet tovább nehezítette az a tény, hogy nem voltak megfelelő iskolaépületek s jól képzett tanítók sem kellő számban. Többször is megpróbáltak javítani a tarthatatlan állapotokon. Forgách Ferenc már 1611-ben elrendelte, hogy vezessék az iskolás korú gyermekek névsorát, majd 1629-ben Pázmány Péter felvetette: a szülőt meg kell büntetni, ha gyermekét nem küldi iskolába. Mindkét ésszerű javaslat csak 1789-ben — II. József idején — lett állami rendelkezésben utasításként leírva.

Mária Terézia uralkodásának idején, 1777-ben látott napvilágot a Ratio Educationis, melynek pozitív és negatív vonásait, eredményeit és hiányosságait jól ismerjük. Ez idő tájt tették az első lépést a tanítók képzése érdekében: létrejöttek az első norma-iskolák. 1828-ig azonban mindössze hat ilyen intézmény működött, alacsony számuk miatt kevés volt a jól képzett tanító.

1806-ban jelent meg a módosított tanügyi szabálykönyv, a Ratio Educationis Publicae, melynek a népoktatást előmozdítani szándékozó paragrafusaira Beély Fidél is hivatkozik értekezésében.

Itt meg is állhatnánk, hiszen úgy tűnik, a népiskola körül a reformkor idején — megfelelő rendeletek által szabályozva — minden rendeződött.⁵ Beély Fidél azonban világosan látta a korabeli népoktatás súlyos problémáit, éppen ezek feltárása érdekében írta meg terjedelmes tanulmányát. Ebben főként azt kívánta bizonyítani, hogy hiába történtek intézkedések a népnevelés előmozdítása érdekében, a valóság messze volt a rendeletek kívánalmaitól. Elkeseredését, felháborodását az váltotta ki, hogy tapasztalatai szerint a hivatalos utasítások nem váltak gyakorlattá.

Az értekezés két részből áll. Első tizenöt oldalán, a bevezető fejezetben a szerző a népoktatás aktuális — lehangoló — helyzetét, annak okait és a szükséges változtatásokra vonatkozó javaslatait ismertette rendkívüli éleslátással és mindenre kiterjedő figyelemmel. Amiatt aligha ítélnélhető el, hogy nem mindig vette figyelembe: az oly nagyon áhított és szükséges változás nem mehet végbe egyik napról a másikra; így nyilván nagyobb hatású volt figyelemfelhívása. A népoktatás sorsáért elsősorban felelős tényezőket — a

⁵A reformkori népoktatási háttérre ld. Mészáros István: A magyar nevelés története 1790—1849 között. Bp., 1968. 99—320. l.

földesurat, a vármegyét, a papot, a tanítót — kötelességükre figyelmezteti, annak rendszeres és lelkiismeretes gyakorlására buzdítja. Ugyanakkor keserűen szól arról is, hogy akikért küzd, akik érdekében perlekedik, azok sem képesek arra, hogy megrögzött szokásaikkal, földhözragadt gondolkodásmódjukkal szakítsanak.

A tanulmány 15. oldalától kezdve a tanító tulajdonságairól, műveltségéről, felkészültségéről, a tanítandó tárgyról ad hasznos tájékoztatást. Külön érdekesség e második rész IV. fejezete, amelyben a népiskolai tanítás módjaként a külföldön jól bevált és alkalmazott, de hazánkban még nem eléggé elterjedt Bell—Lancaster-féle módszert jelölte meg.

Beély Fidél tanulmányát a Magyar Tudományos Akadémia — akkori nevén: Magyar Tudós Társaság — saját folyóiratában, a "Tudománytár"-ban kívánta közzétenni. A kor kötelező szokása szerint a kézirat először az állami cenzori hivatalba került.

A korabeli cenzúra

A cenzúráról előzetesen annyit meg kell állapítani, hogy hivatalosan létező reformkori formájában nyílt keretek között működött. Az "ellenfelek" ismerhették egymás gondolkodásmódját, és ha a szükség úgy kívánta, taktikát változtatva a küzdelem folyhatott tovább — mint ahogyan ezt Beély Fidél esete is mutatja.

A cenzúra a protestantizmus terjedésétől kezdve jelent meg, a hit egységének és tisztaságának védelme érdekében. Majd a fennálló rezsim számára nemkívánatos társadalmi-politikai nézetek kiszűrésének vált eszközévé, megakadályozva a károsnak minősített művek kiadását, terjesztését. A cenzúrázás joga gyakran heves vitákat váltott ki, és végigkísérte a cenzúra egész hazai történetét. A XVII. században a jezsuiták a cenzúra kézbe tartói. 1705-től a politikai-társadalmi tartalmú, illetve vonatkozású műveket a rendes cenzúra után az udvar illetékes hivatalához is fel kellett terjeszteni. 1720-tól a cenzúra állandóvá és szervezettebbé vált: a nagyszombati jezsuita egyetem mindenkorai kancellárja viselte a főcenzori tisztséget.

Hamarosan megindult a harc a bécsi udvar és az egyetem között: mivel a könyvcenzúra politikai ügy, ezért világi cenzorokat is bízzanak meg a politikai-történelmi-társadalmi témájú könyvek ellenőrzésével. Az egyetem kancellárjának említett kiváltsága 1726-ig tartott. Ezután a cenzúra végérvényesen állami, politikai, hatalmi célok szolgálatában állt. Az eleinte Pozsonyban, majd Budán működő helytartótanács — a bécsi udvar irányítása alatt — volt a legfelsőbb fórum: minden könyvet kiadtak, amit ott engedélyeztek, de semmit sem nyomtathattak ki, amit ott elutasítottak. Mária Terézia 1747-ben rövid időre újra a jezsuitákra bízta a cenzúrát. De — főként Gerard van Swieten hatására — a cenzúra fokozatosan kizárólagos állami kézbe került. Ilyen maradt a következő évtizedekben, így működött a reformkor időszakában is.

Beély Fidél 1836 januárjában nyújtotta be "Népnevelés" című kéziratát cenzúrázásra a Királyi Központi Cenzúra és Könyvvizsgáló Hivatalhoz (Regium Gremiale Censurae et Librorum Revisoratus Officium). Az illetékes cenzor — "Nagy A." aláírással — véleményének summáját, természetesen latinul, így foglalta írásba:

"A Magyar Tudós Társaság által nyomtatásra szánt Népnevelés című értekezést az általános rendelkezések értelmében a legengedelmesebb Központi Cenzúra és Könyvvizsgáló Hivatal cenzúrálandónak ítéli." Nehezményezte ugyanis a tanulmány első 15 oldalának — valóban erős, indulatoktól fűtött — tartalmát, ezt írva róla:

"Van a tanulmányban számos, a közjó érdekében alkalmazható szempont, nem éppen minden igazság nélkül, amelyek — a bevezetést leszámítva, ahol szarkazmussá silányulnak — a nagyobb jó kimunkálása végett közölhetők lennének, ha a szerző mérsékelné tollát. Ez eredményezné, hogy a művet közlésre lehetne bocsátani."

Különösen érzékenyen reagált a cenzor — vastagon fogó, barna színű ceruzáját sűrűn használva — a vármegyékre vonatkozó kritikai megjegyzésekre olyannyira, hogy minden mondatot, bekezdést kihagyásra ítelt, melyben a vármegye szó előfordult. A tanulmány többi része viszont problémamentesnek találtatott: a 15. oldaltól kezdve ugyanis "mondanivalójához a szerző érdemben hozzáfogva — írta a cenzor — helyesen értekezik

I. a népnevelő személyes tulajdonságairól, a 23. oldalig,

II. a népnevelő előképzéséről és tanulmányairól, a 29. oldalig,

III. a nép számára tanítandó általános ismeretekről, azonkívül elemi földrajzot, a haza történetét, természetrajzot, nyelvtani és gazdasági alapvető ismereteket, végül a zenét és éneket ajánlja az erkölcsök megszelídítésére, a 39. oldalig.

IV. A Bell—Lancaster-féle módszert a cél elérése érdekében a legmegfelelőbbnek tartja, s ezzel bezárja az értekezést."

A cenzori hivatal e véleményét felküldte a helytartótanács illetékes osztályához. Az fél év múlva, szeptember 6-án válaszolt "a legszentebb császári királyi és apostoli fenség nevében" — báró ifjabb Eötvös Ignác és Ambrus Mihály által aláírva — a következő utasítással:

⁶Vö. Schermann Egyed: Adalékok az állami könyvcenzúra történetéhez Magyarországon Mária Terézia haláláig. Bp., 1928. — A témához kapcsolódó újabb dokumentum-kiadvány: Megbíráltak és bírálók. A cenzúra-hivatal aktáiból. Válogatta Mályuszné Császár Edit. Bp., 1986.

"Határozat a Központi Cenzúra és Könyvvizsgáló Hivatal részére.

Az 1836. február 29-én kelt felterjesztéssel benyújtott Népnevelés című kéziratot, amelyet a Magyar Tudós Társaság nyomtatásra szánt, a Központi Cenzúra és Könyvvizsgáló Hivatal részére a következőkkel küldjük vissza:

E tanulmányban sok helyütt a vármegyék és hatóságai azon tevékenysége, amelyet a szerző szerint gyakorolniuk kellene, mégpedig a tényleges népiskolai felügyeleti és látogatási jog alapján, szorosán véve olyan kíváncsi feltevése, amely ebben az értelemben sem a törvényeknek, sem a Ratio Educationis írásba foglalt rendelkezéseinek nem felel meg. Ezért az említett művet ilyen szempontból — valamint a Cenzúra és Könyvvizsgáló Hivatal előterjesztett véleménye szerint is — gondosan ki kell igazítani. Ily módon kijavítva, mielőtt nyomtatásra bocsátanák, előzetesen újra cenzúrázásra és további ellenőrzésre be kell nyújtani a Magyar Királyi Helytartó Tanácsnak."

A szerző — miután megkapta e bírálatokat — a bevezető részt újraírta. Az így átdolgozott értekezést azután újra megvizsgálta a cenzúrahivatal. Ebben a formában már nem volt vele semmi probléma, s megjelenhetett a "Tudománytár" 1837-i évfolyamában.⁷ A tanulmány két változatát összehasonlítva megállapítható, hogy Beély Fidél eredeti szándékától a cenzúra nem tudta eltántorítani: véleményét így is közreadta. Mestere volt a fogalmazásnak: a sérelmesnek tartott, a vármegyékre vonatkozó bíráló észrevételei mind megtalálhatók a módosított szövegben, csupán a vármegye szó használatát kerülte el óvatosan. Mindaz, amit az előző kéziratban a cenzor szarkazmusnak nyilvánított, a másodikban optimista várakozássá, a jövőben való bizakodássá szelídült, de a kritika és a jóra való ösztönző és sürgető buzdítás változatlanul kihangzott belőle.

A tanulmány főbb gondolatai, elvei

Beély Fidél tanulmánya gondosan megformált, világosan megfogalmazott munka, ízes dunántúli magyar nyelven írt szövege gördülékenyen fut. Jelen tanulmányunkban csupán a bevezetéssel, valamint az I. és IV. fejezettel foglalkozunk.

⁷Briedl Fidél: Népnevelés. Tudománytár. Értekezések I. 1837. 163—202. l. — Beély Fidél eredeti családneve "Briedl" volt, 1848-ban változtatta — Bakonybél hatására — "Beély"-re.

Az eredeti kézirat legelső bekezdése a következő gondolatokkal indul:

"Ha tekintetbe vesszük néposkoláinkat, azok állapotját, tanítóit és a módot, mellyet a reájok bizottak nevelésében és tanításában követni szoktak, lehetetlen keserves panaszokra nem fakadni: a célirányos neveléstől és józan tanítástól függvén az emberiség köz és részletes boldogsága egyedül, régen óhajthatná minden lelkesb hazafi, hogy a népnevelésre nagyobb szorgalom, a tanítókra s ezek választására több figyelem, a tanítói mód meghatározására pedig fontoltabb ítélet fordíttassék. Mint felelt volt meg e jámbor kíváнатnak a siker, eddig tapasztaljuk és sajnosan tapasztaljuk, midőn számtalan helyseégeinkben még iskola sincs, sok helyen pedig olyan, hogy e nevet meg nem érdemli."

A cenzor az egész gondolatsort helyesbítésre ítélte. Az átdolgozott kézirat kezdő szövege a következőképpen formálódott meg:

"Az embert emberré csak nevelés teszi. Midőn születünk, hasonlók vagyunk az állatokhoz, mellyeket csak az érzéki ösztönök igazgatnak, a bennünk elrejtett testi s lelki ajándékok csak későbbben és lassadan fejlenek ki és ha magokra hagyatnak végkép, miként a tapasztalás tanítója, csekély működésök még legnemesb tehetségeinknek is; de ha korán járul jámbor segédkez fejledező erőinkhez, ha van, aki elémozdítsa induló csíráinkat, ki a gyengéd növényt ápolgassa, a fejlődő bimbót a kül- és belveszedelmek ellen szorgosan védje, növekszik a gyümölcs és haszonvehetővé válik."

Majd szerzőnk így bontotta tovább hasonlatát: "Gyengéd virághoz lehet tehát méltán az embert hasonlítani; ha a virágot a kertész természetére nézve nem esméri, e természethez magát nem alkalmazza, ha nem dajkálja, a veszedelmek ellen nem őrzi, gyümölcs nélkül korán elhervad, sőt elvész..." A konklúzió: "Az emberi boldogság csírája tehát a nevelésen s tanításon alapszik."

Az eredeti kézirat felháborodott hangú indítása az átdolgozott kéziratban másokat buzdító harsány ösztönzéssé alakult: "Csak serénykedjünk, csak egyesült erővel munkálkodjunk és használjuk a számtalan eszközöket és meglátandjuk, milly gyors léptekkel halad előre népünk önmagát tökéletesítendő amaz eszközökkel, mellyeket néki jámbor segédkezek nyújtának."

Mindkét kéziratváltozat hiányolja és sürgeti olyan intézetek nagyobb számban való alapítását, amelyekben tanítókat képeznek, s őket minden szükséges tudományra megfelelőképpen oktatják. Példaként állította mások elé Szepesy Ignác püspök pécsi tanítóképzőjét, követői azonban nem akad-

tak.⁸ Az átdolgozott kézirat utolsó bekezdésében viszont megemlítette a Kopácsy József püspök által alapított veszprémi "mesterképző" intézetet,⁹ abban a reményben, hogy "lesznek majd többen is, kiket illy példák buzdítanak, és adja is az ég, hogy minél többen találkozzanak népünk boldogítására illy hasznos intézetek által munkálkodók!".

Beély Fidél pontosan ismerte az 1806-i Ratio Educationis előírásait a népiskolákra vonatkozóan. Ezek közül kettőt idéz is, nyilván azokat, amelyeket különösen fontosnak tartott. A 184/b. § szerint ha az iskolára kötelezett gyerekek száma megközelíti az ötvenet, a tehetősebb falunak iskolát kell építenie s tanítót kell tartania. A 184/f. § pedig így rendelkezett: a tanítót — hogy munkáját teljes odaadással végezhesse — más hivatalos megbízásokkal (például jegyzőséggel) nem lehet terhelni, illetve ha ez megoldhatatlan, akkor a tanításban járatos segédtanítót kell melléadni.

De hangsúlyozza, hogy rendelkezés szól a tanítandó tárgyakról és a tanítás rendjéről is.¹⁰ A paragrafusok rövid, tárgyilagos felsorolása érdeklődést kelt az olvasóban: vajon mi az oka, hogy a rendelkezések megvalósulása késlekedett; mivel magyarázható az a szomorú tapasztalat, amelyet — visszatulva tanulmánya kezdő gondolatára — eléggé nyersen így fogalmazott meg: sok gyerek még mindig "hasonlag egy baromhoz növekedik"?

Miért elmaradott a magyar népnevelés?

A szerző a népiskolák elmaradottságát négy okra, négy tényezőre vezeti vissza.

Ezek közül első a földesuraság, aki kizárólag jövedelmező jószágaival, gazdaságával foglalkozik, "csak alattvalói boldogításáról nem elmélkedik". Nem tud róla, hogy ez is dolga lenne, gyakran nem is tartózkodik hazájában. Jobbágyai nem ismerik, nevét sem tudják. Nem hallja meg a panaszokat még akkor sem, ha az iskola épülete olyan rozoga, hogy összedőléssel fenyegeti a növendékeket. A tanító fizetésének javítására vonatkozó kérelmeket egy "majd"-dal intézi el és "évek múlnak s a majd maiglan sem jön teljesedésbe"

⁸Szepesy Ignác pécsi püspök 1832-ben alapította tanítóképzőjét. Az itt oktatott tananyagot közli Beély e tanulmány II. fejezetében ("A néptanító szükséges tananyagáról"); kiegészítve saját további tanítóképzős tananyag-javasolataival.

⁹Kopácsy József veszprémi püspök 1836-ban létesítette tanítóképzőjét.

¹⁰Beély Fidél e tanulmányának III. fejezetében ("A népiskolában eléandó tárgyakról") az 1806-i Ratio Educationisban felsorolt népiskolai tananyagról tárgyal, kiegészítve saját további tantárgyjavasolataival.

(Petőfi még nem írta meg a Pató Pált!). "Illy gondatlan s népe élémenetelét gátló uraságról valóban nem tudom, mit szóljak — fakadt ki Beély —, mert ki a világ előtt nagyot, s mint mondani szoktuk, uraságot tud játszani, hogyan kerülne ki attól egy iskola felállítása vagy fenntartása!"

A cenzor éberségét természetesen nem kerülhette el ez az őszinte, kíméletlen bírálat, ezért átalakítandónak tartotta a következő indokkal: "A bevezetés /vagyis az idézett rész/ ugyanis — a hazai népoktatás nyomorúságos állapotát fölpanaszolva — elítélően szól a földesurakról, mint akiknek sem egyenként, sem közös erőfeszítéssel mind ez ideig nem volt szívügyük valamilye változtatási törekvés" /a népiskolák ügyében/.

A földesurakra vonatkozó elmarasztaló vélemény mégis — szinte változatlanul — olvasható az átdolgozott kéziratban is, alátámasztva a való életből vett, cáfolhatatlan példákkal, bizonyítékokkal. A cenzúra talán azért tűrte el a földesurakat bíráló vádakat, mert — nyilván buzdításképpen — az átdolgozott változatban megemlítettnek jó szándékú, nemes szívű földesurak is: "Újsági lapjainkban most már gyakrabban van szerencsénk olvashatni az uraságok kegyes gondoskodásait a nép boldogítására józan tanítás és alkalmas nevelés által, melly tudósításokat lehetetlen igaz lelkű s hazaszerető honfinak a legtisztább öröm érzései nélkül olvasni; remélhetjük bizton, hogy e szent ügyet napról napra lelkesben pártolandják földes uraink."

Beély Fidél a földesúr teendőit a következőkben jelölte meg:

- ha a tanulók száma az 50 főt meghaladja, iskolát kell építenie,
- megfelelő tanítót kell kiválasztania és ellátnia mindennel, ami a tanításhoz kell, valamint felszabadítani minden más teendő alól,
- érdeklődjön a népiskolai tanítás felől, hallgassa meg és orvosolja a panaszokat,
- a szülőket arra kell biztatnia, hogy gyermekeiket küldjék az iskolába,
- a szegényebb családok gyermekeit pénzzel, ruhával, egyebekkel segítse, hogy illő módon jelenhessenek meg az iskolában,
- vegyen részt a félévi "próbatételeken", vagyis vizsgákon, a jelesebb tanulókat kisebb ajándékokkal jutalmazza meg, a szülőket pedig segítse, hogy tehetséges gyermekeik folytathassák tanulmányaikat. Így elérhető lesz, hogy "a parasztból ne mindig csak paraszt válják".

Szerzőnk haladó szellemű gondolatai, jószándékú javaslatai nehezen válhattak valóra. Nemcsak a tétlen, tunya földesurak voltak a fejlődés kerékkötői, hanem maga a szegény nép is hátráltatta azt, szokásaival, életmódjával, gondolkodásmódjával. Mit kívánt az egyszerű szülő a gyermekétől? Elsősorban

azt, hogy kiskorától kezdve vegye ki részét a munkából, és ha iskoláról, tanulásról volt szó, megelégedett azzal, ha gyermeke éppen csak olvasni tudott.

*

A népiskolák hátramaradásában a másik — a legfőbb — vétkes a vármegye, vagy ahogy a cenzúra miatt utóbb óvatosságból a szerző nevezi: "a különféle hatóságok". Ahogy említettük, Beély Fidél a legélesebb kritika hangján, igen elmarasztalóan írt a vármegyék mulasztásairól. A cenzor nemtetszését sűrűn alkalmazott jelölései, aláhúzásai mellett a következő — ugyancsak indulatos — véleményben fejezte ki:

"Nehezményezi a szerző a vármegyék és megyei hatóságok tétlenségét, végül a királyi vármegyékbe vetett bizalom haszontalanságát sejteti az 5. oldalig. Ezt a témát azután bőszégesen és maróan ismétli egészen a 15. oldalig."

A kifogásolt részeket természetesen ki kellett hagyni, mégis — ugyan rövidebb terjedelemben — összesűrítve ezekből minden fellelhető a második, átdolgozott kéziratban, ami ott lényeges volt.

Az eredeti — sokkal bővebb terjedelmű — értekezésben Beély Fidél a következő mulasztásokat írta a vármegyék rovására:

— nem törekszenek tanítóképző intézetek létrehozására, pedig ismerik a rossz állapotokat, a tanítók tudatlanságát, a nép neveltlenségét. "Talán országgyűlési határozást várnak vármegyéink e tárgyban is?!" Ha összefognának, több tanítóképzőt hozhatnának létre közös erővel, melynek eredménye gyorsan látható lenne.

— Feladatuk nemcsak a királyi rendeletek közzététele, hanem a rendszeres, segítő szándékú ellenőrzés is, ezt sem teljesítik. "Minden faluban több ízben az iskolákat megvizsgálni, tanítóikat a szükséges tudományokból kikérdezni, magokviselőtől a falu előljáróitól bizonyítványt kérni s.a.t."

Sok falusi tanítóról nagyon rossz véleménnyel volt Beély Fidél, képzettségük növelésének elmulasztása miatt ugyancsak a vármegyét marasztalta el. "Sok helységben tanító sincs, némelyekben pedig valóban olyan, ki az öreg katekizmuson és olvashatatlan íráson kívül egyebet nem tud." Említést tett egy faluról, melynek 220 lakosa van, "hol maiglan varga a tanító, és pedig német!".

S a vármegye elmulasztotta "a szüléket, ha más mód már nem volna, ugyanazon rendelkezések következtetésében pénzbeli vagy testi büntetések által is kötelezni gyermekeiket taníttatni". Látszólag túl kemény álláspont ez, de a szerzőből nem a rosszindulat váltotta ki e gondolatokat, hanem az 1806-i Ratio Educationis — a kor feudális viszonyaiból következő — rendelkezéseit vissz-

hangozza (11. §). S lehetett-e ilyen körülmények között elnézőnek lenni, jámbor beletörődéssel túrni, hogy minden megoldódik magától, arra hivatkozva, hogy a rendeletek gondoskodtak a változásról?

Az eredeti kézirat 9. oldalától kezdve részletesen leírva megtaláljuk mindazt, amit a szerző a vármegyétől mint "felvigyázói joggal és hatalommal bíró" hatóságtól várt. Eddig ugyanis a vármegye lényegében nem tett mást, mint a felsőbb állami hatóságoktól jött rendelkezéseket pontosan továbbította. Csakhogy ezek egytől egyig a falu ládájában elzárva végzik befejezetlen küldetésüket — állította Beély —, mert a faluban jól tudják: "Az ilyennemű parancsolat nem annyira a teljesítés végett, mint szokásból küldetett, melyet eddig senki sem sürgetett és soha senki iránta kérdést nem tett; így megyen a legjobb szándék füstbe."

A hazai népoktatásügyben a vármegye többet tehetne, mint akárki más, feladatai szerzőnk szerint a következők lennének:

— szeptemberben ellenőriznie kell az iskola épületét. Ha javításra szorul, akkor vagy az előljárókat vagy magát a földesurat kell fölszólítani, hogy hozza rendbe;

— a földesuraságot készítse iskolaépítésre, akadályozza meg, hogy az egészséget veszélyeztető, alacsony, sötét, nedves épületet használjanak iskola gyanánt;

— az iskolai év kezdetekor fel kell olvasni a falu lakossága előtt a királyi rendelkezést, mely szerint 7—12 éves kora között mindkét nemű gyermeknek iskolába kell járnia, ellenkező esetben a szülőket megbüntetik;

— évente többször váratlan látogatások alkalmával a vármegye képviselője ellenőrizze a népiskola működését. Így remélhető, hogy a gyermekek rendszeresebben, a tanítók lelkiismeretesebben teljesítenék kötelességüket. Mondandójának hitelességét, felháborodásának jogosságát szerzőnk a következő szemléletes adattal illusztrálta: egy-egy népiskolában "összeírás szerint 200—240 nevendék lehetne, télen alig 100, nyáron pedig 20, sőt több helyen egy sem jár iskolába".

— a vármegye segíthetne megakadályozni (bár a tanító kinevezése nem tőle függ), hogy a helység előljárósága, illetve az uraság tudatlan, erkölcstelen tanítót megtúrjón, mert "mit tanulhat az ép és teljes számú helység ifjúsága — bár alkalmas iskolában is — tudatlan tanítótól? tudományt? bizonyára nem, mert ennek hiányával van maga a tanító is", és a gyermek "legdrágább kincsét, egyetlen egy ártatlanságát veszélyezteti a tanító rossz példája s erkölcstelensége által".

Széles körű, szerteágazó — sok esetben csak a jó szándék által inspirált — feladataikat a vármegyék nem látták el, nem láthatták el elég lelkiismeretesen területük népiskolái körül. Alapvető változást követelt e téren Beély Fidél, tanulmánya első és második változatában egyaránt.

*

A népoktatás harmadik fontos tényezője a helybéli lelkipásztor, aki maga is tevékeny résztvevője a tanításnak, jól ismeri a családokat, de sok esetben a földesúrhoz is bejáratos. A falu életének központjában áll, tisztelet övezi — ezért jótanácsaival, a jóra való buzdítással segíthet a népoktatás ügyét előbbrevinni.

Végül a népoktatás negyedik meghatározó személyisége a tanító. Szükséges tulajdonságairól, feladatairól a szerző e bevezető részben is értekezett, de szólt róla a második részben is. Gondolatai arra hívták fel a figyelmet, hogy bár a tanításnak valóban nélkülözhetetlen kellékei a megfelelő tárgyi feltételek, de a pedagógus személyisége alapvetően meghatározza az iskolai munka eredményességét. Pontosan körülírta az ideális pedagógus tulajdonságait, kiemelve a szilárd erkölcsi karaktert és a kellő szaktudást.

A népiskolák siralmas állapotáért a tanító is felelős, mégpedig abban az esetben, ha tudatlan, nem is óhajtja képezni magát, az órákon készületlenül jelenik meg. Hiányosságait csak nagy szorgalommal pótolhatná, de Beély szerint éppen ez az, ami a leginkább hiányzik a tanítókból.

Számtalan más feladattal is megbízzák (kántor, jegyző stb.), így egyszerre két urat szolgál, ezért természetesen egyiknek sem tud megfelelni. Az iskolában rendszertelenül jelenik meg, és legfeljebb egy tapasztalatlan segédtanítót tart maga mellett. A következmény: "A gyermek el vagyon hagyatva, tanítója a bírónál a falu számadásaival s a boros kancsóval vesződik; így múlnak napok, hetek, sőt némelykor esztendők is, és a gyermek természeti vad-ságában s tudatlanságában növekedik."

Beély nyilván saját tapasztalata alapján állította: "A tanító és népnevelő tudatlansága, készületlensége oly szembetűnő, hogy maga az egyébként buta paraszt is belátja annak alkalmatlanságát a tanításra és sokszor egyedül ezért nem küldi magzatjait az oskolába, úgy okoskodván, hogy inkább semmit, mint hibásan tanuljon gyermeke."

Hibáztatható mindezekért a földesuraság, a vármegye, de maga a tanító is, aki sok esetben csak a könnyebb élet reményében vállalja ezt a hivatalt, nélkülözve minden olyan külső és belső tulajdonságot, melyek e nemes hivatás eredményes gyakorlásához szükségesek.

Milyen a jó tanító?

Érdeemes kiragadni a terjedelmes második részből — tárgyánál és aktualitásánál fogva is — azokat a gondolatokat, amelyek a jó tanító személyiségvonalait sorolják fel, amolyan pedagógus pályatükörként.

"A népnevelő s tanító tulajdonairól" szóló első fejezet megfogalmazza a tanítói pálya lényegét: "A nevelés és tanítás mestersége egy lévén a legnehezek /közül/, kitűzött céljára nézve pedig egy a legnemesek közül..., ki e nemes hivatalt céljához iránylag akarja viselni, reá mintegy születve s különös tulajdonokkal ékesítve legyen."

E tulajdonságok közül az első a megfelelő testi felépítés. Beély Fidél szerint a folytonos iskolai beszéd, a sokszori, fáradhatatlan ismételtetés erősen igénybe veszi a tanító tüdejét, hangját; esetleges testi hibái pedig alkalmatlanná tehetik a sokoldalú iskolai foglalatosságokra.

Alapkövetelmény a hivatásszeretet, "melly által gyakran más tulajdonokat okosan fedezhet /helyettesíthet/ is, de nélküle hasztalan remél, vár cél't". A hivatás szeretete nem más, mint "meggyőződve lenni annak méltóságáról és célja fenségéről és szolgálni azt fáradhatatlan szorgalommal". Beély azzal magyarázza e nélkülözhetetlen tanítói jellemvonás ritkaságát, hogy a tanítók képzése, felkészítése nem megfelelő, s hogy számtalan mellékes teendője elvonja munkájától, de azzal is, hogy kevés a fizetése.

A hivatástudatból eredő és attól elválaszthatatlan három elvárt tanító-tulajdonság: nyájasság — szelídség — béketűrés. Miért kellene ezek a tulajdonságok?

"A nyájasság a szelídséggel mindenkor mérséklendi a népnevelő haragját", melyet a gyermekek engedetlensége, csintalansága, rakoncátlansága gyakran ki szokott váltani. Megóvja a tanítót a komorságtól, vagyis a túlzott komolyságtól, "amelytől a gyermek jobban retteg, mint a szigortól". A tanító béketűrése szükséges, hogy ne vegye komolyan azokat a sérelmeket, melyeket a gyermek nem rosszindulatból, hanem inkább könnyelműségből, öntudatlanul követ el. Továbbá türelem kell ahhoz is, hogy a gyakori iskolai ismétlések miatt a tanítás ne váljon unalmassá; valamint ahhoz is, nehogy — megunva a gyakran hiábavaló fáradozást — testi fenytéssel próbálja levezetni indulatait.

A tanító munkája különleges tevékenység. Miért? Mert "a népnevelőnek mindenkor fontolóra kell venni azt, hogy gyermekekkel, és pedig nevetlen, tudatlan gyermekekkel van dolga, kiket a szigorúbb fenyték és testi büntetés gyakrabban inkább elvadít és érzéketlenebbé tesz... Egyébként is, ha jól

megvizsgáljuk a gyermeki tettek fő alapját, ritkán szántszándéki gonoszság, hanem nagyobb részént gyermeki megfontolatlanlás, könnyelműség, az elmulasztott házi nevelés, rossz társaság, különféle vérmérséklet, szokás és példa ragadja őket az elkövetésre."

Ha a tanító mindezt átérzi, ha megpróbálja beleélni magát tanítványai világába, akkor reménykedhet: megtalálja a módot, mindenféle szituációban a legmegfelelőbb módot, amely eredményes lesz. A legfőbb, hogy félretegye fel-nöfttségéből és hivatásából eredő fölényességét, a gyermeket annak tekintse, ami: gyermeknek. Így tesz szert a következő fontos tulajdonságra: a lélek vidámsága és a kiegyensúlyozottság. Az első lehetővé teszi, hogy a tanulóknak nem kell rettegniük tanítójuktól, így ők is megőrizhetik természetes vidámságukat. De nagy jelentőségű a kiegyensúlyozottság ("kül-egyentartás") is. Zavarja ugyanis a tanítás légkörét, a tanító és neveltjei együttműködését, ha a tanítót "ma barátságosan, holnap bosszúsan, reggel komoran, délután mértéktelenül vígan, e perczben igen engedékenyen, a másokban szigorúan látják megjelenni".

Az erkölcsi karakter kialakításában fontos jellemvonás a szerénység mint követésre méltó példa. A tudás csak akkor válik igaz, tiszteletreméltó emberi értékke, ha szerénység társul hozzá, nem pedig hiú magamutogatás, öndicsvágy, fennhéjázó elbizakodottság. Tiszteletet ébreszt és követésre buzdít a mások iránti tisztelet és annak belátása, hogy nem az a lényeg: mit tanulunk eddig, hanem ez: mit kell még ezután elsajátítani. A szerénység társa az igényesség, illetve a mértéktartás. A tanító legyen igényes önmagával szemben, de legyen igényes, következetes, reális tanítványával szemben is. Ne legyen túl engedékeny, ne tűrje a hanyagságot, de tudjon szigorának is reális korlátot szabni.

Nem elhanyagolható személyiségvonás az okosság sem abban az értelemben, hogy a tanítónak tudnia kell a számtalan oktatási-nevelési eszköz közül mindig a legjobbat és leghasznosabbat kiválasztani, hogy célját elérje, és "azoktól el nem álland, míg jobbakról meg nem győződik és őt semmi akadály feltett szándékától el nem vonandja...".

Míg a felsorolt kívánatos tanítói személyjegyek belső tulajdonságok voltak, az ezután következők "kül-tulajdonok", vagyis külső tulajdonságok. Ezek között első "a nevelői tekintet", vagyis a nevelői tekintély. Ez "nem egyéb, mint egy bizonyos személy megismert felsőbbsege s ennek tisztelete". A tekintély két összetevőből áll. Az egyik az ún. külső tekintély, mely mintegy automatikusan együtt jár bizonyos hivatalok betöltésével, ezek társadalmilag elismert rangjával, és a hivatal elfoglalásakor ez mindenkire áthagyományo-

zódik. A másikat, a belső tekintélyt viszont mindenkinek saját magának kell megszereznie.

A tanítónak a külső, hivatalával járó, fölérendeltségét szavatoló tekintélyt nem nehéz megszereznie a gyermekek előtt. De miféle eszközökkel képes fenntartani ezt a könnyen megszerzett tekintélyt az, aki értékes belső tulajdonságokat nem gyűjt mellé? Durvasággal, veréssel, örökös szidalmakkal kényszeríti a gyermekeket, hogy ismerjék el hatalmát. Így azonban csupán féltelmet ültet maga iránt a gyermekek szívébe, de tekintélyt soha nem szerez magának. Az ilyen tekintély nem lehet hosszú életű, csak addig tart, míg a tanulók ki nem szabadulnak a tanító keze alól. *Am ha már nem kell többet félniük attól, hogy meglakolnak az igazságért, "kígyót-békát fognak kiabálni a tanítóra".*

Az igazán tartós, példát szolgáltató tekintély megszerzésének mások az eszközei: szilárd erkölcsi karakter, erkölcsös élet, megfelelő tudás, kellő felkészültség, fáradhatatlan tanulás, hivatásszeretet, emberség, a gyermek tisztelete és szeretete. Iparkodni kell a jó tulajdonságokat a felszínre hozni és csiszolni, a rosszakat pedig háttérbe szorítani. Továbbá: a tanító legyen igazságszerető, egyenesszívű, fordítson több gondot azokra, akik "erkölcsileg betegek". Kívánja meg a szorgalmas munkát, de adjon elegendő lehetőséget a játékra is. Ne csak tudja, hanem gyakorolja is a tisztességes tárgyalás szabályait. Akarjon, tudjon bizalmat kelteni tanítványaiban, mert ha nem törekszik erre, akkor hízélgőket, képmutatókat fog nevelni.

De lehetetlen felsorolni azt az összes tulajdonságot, amellyel a jó tanítónak rendelkeznie kell. Embert nevel, tehát magának is törekednie kell igaz emberi értékek megszerzésére és felmutatására. "Mindezekből mintegy természetesen fog következni, hogy a gyermekeknek nevelőik iránt határtalan bizalmok legyen, hogy őket szeressék, tiszteljék mint atyjokat s jótevőjüket, kik mindenekben boldogságokat keresik s munkálják..."

Bell—Lancaster módszert a népiskolákba!

De Beély Fidél más oldalról is vizsgálta a reformkori hazai népoktatás kulcskérdését: a tanító-problémát. Egyetlen tanító még segédtanító közreműködésével sem lehet képes megfelelőképpen oktatni a nagy tömegű tanulócsereget, viszont több tanító felfogására a falvak nagy része anyagilag képtelen — ez volt a helyzet.

Nyugat-Európában azonban már megtalálták erre a dilemmára — minél több gyereket minél olcsóbban tanítani — a megoldást: ez az oktatás Bell—Lan-

caster módszere (amely a szakirodalomból jól ismert).¹¹ Ezt kellene a hazai népiskolákban elterjeszteni, ily módon — vélte Beély Fidél — "nemcsak gyorsan, de könnyen is haladna a paraszt nevelődésének művelődése és ebből eredő boldogsága".

A bell—lancasteri módszer eredményességét a szerző szerint számos ország igazolta, köztük Anglia ("hol maiglan divatozik majd minden faluban s iskolában"), Franciaország ("hol magában Párizsban mintegy 15—16 esztendő előtt már 400 iskola vala a bell-lancasteri tanításmód szerint alakítva"), Svájc, Spanyolország, Olaszország, Németország — olvasható a felsorolás. De ismertetésre került a hazai helyzet is: "... és mit örömmel említek, édes hazánkban is már néhány kisdiedkorvédő intézetekben / = óvodákban/ is létezik és méltán pártoltatik e tanítás-mód akárhol, minthogy leghamarabb, könnyeden és mintegy játszva terjeszti s állapítja meg a hasznos és szükséges esméreteket".¹²

Beély Fidél alaposan ismerte a módszert, s ennek alapján kívánta e módszert "behozatni" elsősorban olyan népiskolákba, ahol a növendékek száma 250—300 (a Tudománytár-beli közlésben 150—200 tanuló). S hogy "melly sikere lenne, néhány esztendő múlva tapasztalnók örömmel".

A módszer lényege — ismertetése szerint — a következő: "Magok a tanítványok közül választatnak némellyek másod-tanítóknak, kik a tudományokban s erkölcsiségben / = a hittan-erkölcstan tanulásában/ a többenél jelesb előmenetelt tesznek, s akiknek kötelességökben áll a mester felügyelése alatt a többit tanítani." Ők a monitorok.

Az új módszer alkalmazása azonban változtatást igényel a népiskolai oktatás addig megszokott rendjében. Az egyes tantárgyak anyaga kisebb részekre osztandó, a tanulókat pedig ugyanannyi tanulócsoportba kell sorolni, ahány részre osztották a tananyagot.

Meg kell változtatni a tanulók elhelyezését is az iskolateremben: minden tanulócsoport külön helyre üljön, de úgy, hogy a tanító mindenkit szemmel tarthasson.

¹¹Vö. Magyar Pedagógiai Lexikon. Szerk. Kemény Ferenc. Bp., 1933. I. 201—202. l.; Pedagógiai Lexikon. Főszerk. Nagy Sándor. Bp., 1976. I. 136. l.

¹²A hazai óvodatörténeti szakirodalomban a közelmúltban vita folyt arról, hogy az 1830-as évek hazai óvodáiban alkalmazták-e a monitor-módszert. A vitát összefoglalta Zibolen Endre "Brunszvik Teréz kisgyermekiskolái" című tanulmányában, az "Első óvodáink életéből. 1829—1833." (szerzők: Bilibok Péterné, Sebestyén Istvánné, Zibolen Endre) című kötetben. Bp., 1984. 46—54. l. — Beély Fidél egyébként a magyar óvodatörténet első monográfiája: a Tudománytár 1841-i évfolyamában jelent meg e munkája: "A kisdiedóvó intézetek történetileg".

Mindegyik tanulócsoport "bizonyos jel által intetik a közös dologra". Más leírásokból tudjuk, hogy a monitorok (azaz másod-tanítók vagy al-segédék) munkáját a fősegéd (monitor primarius) irányította: csengővel vagy zászlóval jelezte egy-egy foglalkozás kezdetét és végét. Beély Fidél is említi őket: "Minden alsegédék felett vagynak az úgy nevezett fősegédék (monitores primarii), kik minden tanítványok közül a legjelesbek". Kötelességük, hogy "az alsegédékre felügyeljenek s vigyázzanak, miként teljesítik amazok a rájuk bízottakat". Ők, a fősegédék kapják a tanítótól minden nap az eligazítást a teendőkre vonatkozóan, s ezt "a többi segédnek továbbítják".

Az alsegédék (azaz a monitorok) nagy szorgalommal, tisztességes versengés révén, a megfelelő tantárgyi és erkölcsi ismeretek birtokában nyerik el tisztségüket. Feladatuk a leckék — azaz a tananyag rájuk eső kis részének — elmagyarázása, ismétlése, kikérdezése.

Egy-egy tanulócsoport egy-egy tagja addig marad abban a tanulócsoportban, amíg "a szoros hónapos vagy hetes próbatételén jeles elémenetelt a kijelölt tudományokban s erkölcsben elegendőképp be nem mutatta". Ekkor a következő tanulócsoportba kerül. (Tehát nem a tanév végén történik a továbblépés, hanem év közben, mégpedig többször is!)

A monitor által a foglalkozás során "a restek pirogatással s a megszegyenyítés fenyítékével izgattatnak a tanulásra, a jelesbek dicséretet s némelly ártatlan ajándékokat nyernek magok megkülönböztetésökért, mellyek egy-szersmind hathatós ösztönül szolgálnak a további szorgalomra".¹³

Beély Fidél az általa javasolt és szorgalmazott módszernek számos előnyét mutatja be, ezek miatt "tán csekély módosítás mellett" sikeresen alkalmazni lehetne népiskoláinkban is.

Az első, alighanem legfőbb előnye, hogy "semmi vagy csekély változás mellett népiskoláinkra általán / = széles körben / alkalmazni lehetne és legnagyobb sikerrel az alnép művelődésre leggyorsabb elmozdításával". (Barna cenzurájával ezt a mondatot is megjelölte a cenzor, írásos jelentésében azonban nem szólt róla.)

Köztudomású, "milly nehéz egy érett embernek magát gyermekileg kifejezni", ezért a módszer második előnye annak felismerése, hogy gyermek a gyermekkel sokkal könnyebben szót ért. Ugyanakkor ily módon "a tanítást legsikeresebben lehet alkalmazni a gyermek tehetségeihez s korához". Minden gyerek-

¹³A Beély által itt felvázolt Bell—Lancaster módszer illusztrációi lehetnének a Robert Alt által közölt képeknek a monitor-rendszerű oktatásról: Robert Alt: Bilderatlas zur Schul- und Erziehungsgeschichte. II. Berlin, 1965. 272—277. p.

ben él "az utánzás és vetélkedés ösztöne", a gyermek — gyermeki természete szerint — szívesen követi társait. S amint utánozza őket, "a gyermekes, tréfás dolgokban, úgy a komolyabb dolgokat is kész követni, és így társaitól tanulni is". Mindenki dolgozik a becsvágy: "mi ösztönözheti a gyermeket jobban a szorgalomra, mint alsegédnek lehetni, mások felett jeleskedni, másokat tanítani?".

A gyerekek tanulócsoportokba való sorolása — a korábbi "frontális" oktatással szemben —, a tantárgyak több kisebb részre osztása lehetővé teszi, hogy a gyerekek azonnal tovább léphessenek, ha egy-egy tananyagrészt elsajátítottak, nem zavarják egymást unatkozva. "Egyik gyermek sincs akadályára a másiknak, sem nem gátolhatja egyik kisdéd /= gyerek/ a másik előmenetelét." Mihelyt valaki elérte a "kívánt lépcsőt", azonnal feljebb kerül. A szerző szerint éppen ebben áll e tanítási mód harmadik előnye.

Nagyon lényeges a negyedik szempont is: az iskolában e módszer nyomán rend és pontosság uralkodik ("melyeknek hiányában vannak közönségesen népiskoláink"). De ezáltal inkább polgárjogot nyerhet "a józanabb fenyték" is, amely Beély Fidél szerint ugyancsak hiányzik a népiskolákból: "a józanabb fenytéket nem ismerik néptanítóink, pedig bizonyítja a tapasztalat, hogy jóval s emberi bánásmóddal hamarabb érhetni célt, hamarabb várhatni sikert is mindenben s mindenütt, mint durvasággal s embertelenséggel."

Végül e módszert ajánlja az a tény is, hogy "általa az alkalmas tanítókat, kiknek úgyis szűkével vagyunk honunkban, a tanítványok által kipótoltatni". Így megakadályozható, hogy olyanok tanítsanak az iskolákban, "kik más életmódot már meguntak, a tanítói hivatal által akarván maguknak nyugodalmat és kényelmes életet szerezni...".

A Bell—Lancaster módszernek van hazai perspektívája: alkalmazása nem csupán rövid időre szóló átmeneti megoldás: ugyanis "ha egy is csak a tanító, de érdemes és jámbor, akkor képes bármely sokaságot is célirányosan oktatni, mert jelesebbek, fogékonyabbak a nevendékek közt mindenkor leendők, kiket a tanító a többiek tanítására sikeresen alkalmazhat s a gyermek bizonyára nagyobb örömmel veendi, ha azt, mit tud, másokkal is közölheti, azaz ha tanítja őket."

A Bell—Lancaster módszer — tudjuk — nem terjedt el népiskoláinkban. Sokféle oka volt ennek. De a XIX. század második felében már másutt is kiszorult az iskolákból: a tanítót, a képzett felnőtt pedagógust már nem lehetett tanulóval helyettesíteni a modern népoktatásban.

Így zárta eszme-futtatását a szerző: "Ezekkel befejezem nézeteimet azon óhajjal, hogy miket jelen javallataimból édes honom fiai jóknak és elfo-

gadhatóknak ítélandnek, azokat alnépünk boldogítására és kimivelődésére fordítsák, mert a jót követni s hasznunkra fordítani soha nem szégyen."

*

Beély Fidél gazdag tartalmú, őszinte hangú tanulmánya — túl azon, hogy megismertet a reformkori cenzúra mechanizmusával, s bevilágít a nyomtatásig elért pedagógiai tanulmányokba foglalt vélemények mögötti, a nyomtatásig el nem jutott gondolatok világába is — kemény kritikáját adta reformkori népoktatásunk valós állapotának. Indulatos, néha türelmetlen hangjával az illetékeseket akarta felrázni a népoktatás korszerűsítése érdekében való tevékenykedésre. A szép szavakon, elhatározásokon, rendelkezéseken túl főként cselekvésre van szükség — fejezte ki értekezése egészével. S talán nem is csak a reformkorra vonatkozik aforizmaszerű summázó véleménye: "Általában boldogok akarunk lenni, s mégsem nyúlunk az eszközökhöz, mellyek javunkat, ideigleni szerencsénket és jövőndő boldogságunkat elémozdítsák!"

SZEMÁN JÓZSEFNÉ

AZ ÓVODAPEDAGÓGIA GYERMEKTANULMÁNYI IRÁNYZATÁNAK TEVÉKENYSÉGE

A gyermektanulmányi mozgalom hazai terjedését jelzi egy viszonylag önálló irányzatának, az óvodapedagógiainak kialakulása. Eredményessége — még a mozgalomhoz viszonyítva is — feltáratlan. Pedig az óvodák haladó mozgalmat támogató tevékenységének megismerése hozzájárulhat a tudományos téren sokáig mellőzött óvodai nevelők körültekintőbb megítéléséhez.

Az óvodapedagógia gyermektanulmányi irányzatának kutatása közben az alábbi kérdések merülnek fel:

1. Milyen tényezők hatnak az óvodapedagógia gyermektanulmányi irányzatának kialakulására?
2. Hogyan valósul meg az óvodai irányzat és a mozgalom együttműködése?
3. Milyen új gondolatokkal, elméleti, gyakorlati tapasztalatokkal gazdagítják a 3–6 éves kor szakirodalmát az óvodapedagógiai irányzat képviselői?